

Az EU Duna Régió Stratégia létrejötte, megvalósítása és aktuális kihívásai

A vasfüggöny leomlását követően az Európai Gazdasági Közösség szomszédjaival való viszonyának újrameghatározása és a keleti irányba történő terjeszkedés elengedhetetlen volt a gazdasági növekedés és az európai stabilitás biztosítása érdekében. Az EU Duna Stratégia 2011. évi – magyar uniós elnökség alatt történt – elfogadása is ebbe az irányba hatott. Azóta ebben az európai növekedési térben a 14 ország közös Cselekvési Tervben foglalt céljainak megvalósítása mentén haladva a stratégia segítette a szakpolitikai együttműködések erősítését, az európai normák átvételét, a tapasztalatok megosztását uniós és csatlakozás előtt álló országok között, hozzájárult a régió összeköttetéseinek javításához és a transznacionális kihívások kezeléséhez. Mindezt saját pénzeszközök hiányában a stratégia meglévő uniós finanszírozási forrásokba történő beágyazásával szükséges megvalósítani. A jelenlegi geopolitikai helyzetben az európai stabilitás és bővítés kiemelt jelentőségű, amelyhez a Duna Stratégia beérett fejlesztési keretrendszerként fontos támaszt képes nyújtani.

A makroregionális együttműködés történeti fejlődése a Duna régióban

A Duna mint térszervező erő és gazdasági erőforrás, védvonal, vagy éppen közlekedési folyosó már évezredek óta meghatározza az ott élő népcsoportok életét és egymáshoz való viszonyát. A történelem folyamán számos birodalom igyekezett kiterjeszteni határait a folyó vízgyűjtő területén. A Római Birodalommal kezdve mindössze kilenc államalakulat volt képes erre jelentős mértékben. A legtöbb esetben a Duna-térség azonban peremhelyzetben volt, az Avar Birodalmat, a Magyar Királyságot, valamint az egyetlen dunai monarchiának is nevezett Habsburg Birodalmat leszámítva. Az egységes dunaiság kialakulása irányába a gőzhajózás megindulása és a szabad hajózás feltételeinek az 1856-os párizsi békeszerződés révén történt megteremtése, az ezáltal megnövekedett árucsera-kapcsolatok hatottak, leginkább a folyó menti településeken. Ezzel egy időben azonban megindult a térség politikai szétagolódása, ami még az elmúlt évtizedekben is megfigyelhető. Mindez azt eredményezte, hogy napjainkra a Duna lett a világ legnemzetközibb folyója, amelynek vízgyűjtő területén 19 ország osztozik.¹ A régió határ menti területeinek 44,7%-os aránya is igen magas ezáltal európai viszonylatban.² Az Európai Unió és a térség országai számára ebben a helyzetben kell az eltérő politikai szándékokat, nemzeti érdekeket egységes mederbe terelni és a térség kohézióját erősíteni.

¹ ERDŐSI et al. 2002: 55–70; HARDI 2012: 35–44.

² CESC 2019: 4 alapján azok a területek, amelyek legfeljebb 30 km-re helyezkednek el valamely államhatártól.

A Duna régiós nemzetközi együttműködések erősítésének egyik első példája a már említett párizsi béke eredményeként az Európai Duna Bizottság és az úgynevezett Folyó Bizottság párhuzamos létrehozása volt 1856-ban. Előbbi hatásköre a Duna-deltára terjedt ki, és a krími háborúban győztes nagyhatalmak felügyelték, hogy a torkolatvidék zavartalan hajózását biztosítsa. Utóbbi a folyóvízi szakaszon nem tudta betölteni funkcióját, és két évvel később felfüggesztette tevékenységét. Az első világháború után a győztes hatalmak a versailles-i békeszerződés és a párizsi konferencia (1919–1920) keretében alkottak egységes szabályozást a hajózásra Ulmtól a torkolatig, s ennek ellenőrzésére jött létre 1920-ban a Nemzetközi Duna Bizottság, amely 1938-ig működött, majd a háború (német megszállás) miatt megszűnt. Később, a második világháborút követően az új nemzetközi hajózási feltételek megteremtése érdekében 1948-ban megkötött belgrádi egyezménynek köszönhetően alakult meg a ma is működő Duna Bizottság (1954 óta budapesti székhellyel).³ Tudományos téren a regionális együttműködés 1956-tól datálható, az Ausztriában bejegyzett Nemzetközi Dunakutató Egyesület (International Association for Danube Research, IAD) létrehozásával. Az oktatói, kutatói együttműködést tovább erősítette 1983-ban az ulmi, bécsi, linzi és budapesti egyetemeknek köszönhetően megalakult Dunai Rektorok Konferenciája, amelynek ma már 15 országból 64 egyetem a tagja.⁴ Az Alsó-Ausztria kezdeményezésére létrejött Duna menti Tartományok Munkaközössége igyekszik elősegíteni a helyi közösségek Duna menti összeköttetéseit 1982 óta, amelyhez mostanáig 41 tartomány csatlakozott.⁵

Az Európai Gazdasági Közösség a vasfüggöny leomlásakor új kihívásokkal nézett szembe, a geopolitikai helyzet megváltozásával a globalizációs áramlatok és a kereskedelem liberalizálásának köszönhetően. A szomszédjaival való viszony újradefiniálása és a keleti irányba történő terjeszkedés az európai stabilitás biztosítása érdekében elengedhetetlen volt. A hidegháborút követően a katonai, biztonságpolitikai kérdéseken túlmenően felerősödtek a környezeti, humanitárius és gazdasági, pénzügyi veszélyek is. A Maastrichti Szerződéssel kialakított közös kül- és biztonságpolitikán felül szükséges volt másfajta válaszokat is adni a felmerült új kihívásokra regionális szinten. A kontinens stabilizálása, az együttműködés erősítése és a gazdasági növekedés támogatása érdekében a növekedési terek létrehozását kulcsfontosságúnak tekintették. Az 1990-es évek a multilaterális eurorégiók kialakításának időszaka volt. Ekkor jöttek létre a Duna–Körös–Maros–Tisza, Vág–Duna–Ipoly, a Duna–Dráva–Száva eurorégiók is, segítve a határtérsegek periferiális helyzetének felszámolását és EU-integrációjuk előkészítését.⁶

A Duna régió felszíni és felszín alatti vízkészleteinek fenntartható kezelése és használatának biztosítása érdekében 1994. június 29-én Szófiában aláírt egyezmény jelentette a következő mérföldkövet. Eredményként 1998-ban létrehozták a Duna Védelmi Nemzetközi Bizottságot (International Commission for the Protection of the Danube

³ GYURCSÍK 2019: 18–22.

⁴ MÁRZ 2003: 11–14.

⁵ ARGE Donauländer 2023.

⁶ CZIMRE 2004: 125–131; WASSENBERG et al. 2015: 42–47.

River, ICPDR) bécsi székhellyel, amelyhez később az Európai Unió is szerződő félként csatlakozott. A nemzetközi Duna-napot pedig évente június 29-én, az egyezmény elfogadásának napján ünneplik 14 dunai országban. A Duna régiót lefedő környezet- és természetvédelmi civil együttműködés kezdete is ekkorra datálható a Duna Környezetvédelmi Fórum zöld civil hálózatának 1999. évi megalapításával.

A makroregionális szakmai együttműködéseknek tehát különböző szinteken intézményesült vetületei voltak az ezredfordulóig, amikor az EU Duna Régió Stratégia előfutáraként, az Európai Bizottság megbízásából a Duna régióra vonatkozó első fejlesztési koncepciót osztrák szakértők elkészítették Danube Space Study néven. Annak alapját Ausztria 1995-ös uniós csatlakozása adta, valamint az unió további bővülésére történő felkészülés és az ehhez kötődő fejlesztési célok meghatározása.⁷ Előbb hazánk, Csehország, Szlovákia, valamint Szlovénia 2004. évi, majd később Románia és Bulgária 2007. évi uniós csatlakozásával a Duna régió jelentős része immár egy egységes gazdasági-politikai térséget alkotott, ami biztosította a lehetőséget a makroregionális elképzelések számára. Az EU bővülésének folyamatával párhuzamosan, 2006 márciusában Budapesten a Duna menti országok kinyilvánították együttműködési szándékukat a régió fejlesztési terveinek és a területi politikáknak az összehangolására. Ezt követően 2008-ban pedig Ausztria és Románia vetette fel a Duna régióra irányuló kezdeményezések uniós támogatását.⁸ A Régiók Bizottsága (Committee of Regions, CoR) még ebben az évben három régióközi csoportot hozott létre, köztük a Duna régióra irányulót, amelynek titkárságát a kezdeményezés élére álló alapító elnöknek, Peter Straubnak köszönhetően Baden-Württemberg biztosította. A bolgár, magyar, német, osztrák, román és szlovák regionális képviselőkből, továbbá horvát és szerb vendégtagokból álló csoport az úgynevezett ulmi folyamat kezdeti lépéseként javasolta egy, a Duna-medencével foglalkozó európai uniós stratégia kidolgozását. Ezt követően pedig 2009. május 6-án Baden-Württemberg tartomány és Danuta Hübner, a regionális politika uniós biztosának kezdeményezésére Ulmban a dunai országok csúcstalálkozója és az ulmi nyilatkozat elfogadására került sor. A nyilatkozat egyik fő célja volt, hogy a térség területi, kulturális és gazdasági kohéziójának erősítése érdekében készüljön stratégia, azt alapul véve pedig a 2014-től kezdődő új uniós költségvetési ciklusban a Duna régió közös fejlesztési és kutatási térségként szerepelhessen.⁹

A több szálon haladó események másik fontos eleme volt, hogy Budapesten rendezték meg 2009. június 11-én a Duna menti városok és régiók negyedik konferenciáját, és – az egészen 1998-ig visszanyúló települési együttműködés megszilárdítása-ként – az eseményen létrehozták a Duna Menti Városok és Régiók Tanácsát.¹⁰ Csupán néhány nappal később az Európai Tanács felkérte az Európai Bizottságot, hogy készítse el a Duna régiót érintő stratégiát 2010 végéig,¹¹ miközben 2009-ben elsőként jött létre az EU Balti-tengeri Régió Stratégia (EUSBSR).

⁷ HARDI 2012: 248–253.

⁸ SZABÓ 2011: 13–15.

⁹ HARDI 2012: 248–261.

¹⁰ Council of Danube Regions and Cities 2023.

¹¹ Council of the European Union 2009.

A Tanács határozatára reagálva 2010. februárban, Bécsben került sor tizenhárom ország és nemzetközi szervezetek, köztük az ICPDR szakértőinek egyeztetésére, hogy a környezeti kritériumoknak való megfelelést elősegítsék a stratégiaalkotás során.¹² A nem sokkal később elfogadott budapesti nyilatkozathoz a nyolc akkori uniós tagállam mellett mind a hat Unió kívüli ország is csatlakozott. Abban kimondták, hogy a stratégiának a közös megközelítésen, a szinergiákon, továbbá a már létező uniós pénzügyi eszközök hatékonyabb felhasználásán kell alapulnia. Egyúttal meghatározták a legfőbb közös kérdésköröket is. A stratégiaalkotás első lépéseként az Európai Bizottság részéről széles körű konzultációra került sor, bevonva az érintett országok érdekeltjeit. A régióból az észrevételek végül 2010 júniusáig érkeztek be az Európai Bizottsághoz.¹³ Civil oldalról kritikával illették a gyors ütemtervet, ami nem hagyott elegendő időt minden országban a civil szféra javaslatainak kidolgozására. Ennek februári állásfoglalásukban adtak hangot, majd megkezdték az önszerveződést segítő civil hálózat kiépítését.¹⁴

A konzultációhoz kapcsolódóan a magyar Nemzeti Duna Konferenciára 2010. januárban került sor négy tematikus panelbeszélgetés keretében: az intézményfejlesztés, társadalmi-gazdasági fejlődés, fenntartható fejlődés-környezetvédelem, valamint a dunai kultúra-identitás terén. Már ez a konzultáció is megerősítette, hogy a területi lehatárolás nem érintheti csupán szűkebb értelemben a Duna menti térséget, hanem ki kell terjednie a folyó teljes vízgyűjtőjére.¹⁵ Ez azonban sokak számára a mai napig nem egyértelmű, az ugyanis két területi síkon értelmezhető, s így értelmeződik is. A fejlesztések egy része magára a folyóra, illetve a folyóvízgyűjtőre koncentrál (például hajózási, kikötői, árvízvédelem stb.). A stratégia ugyanakkor egy makrorégió integrációját irányozza elő, jellemzően „puha” és nem feltétlen infrastrukturális fejlesztési célokkal. Olyan területeket is integrál, amelyeknek a történelmi dunaisághoz kevés köze van. A vízgyűjtő kevésbé épült be az itt élők mentális térképébe, mint a folyó maga. Így a stratégia területi vonatkozása valóban kétértelmű, ellentétben más makrorégiókkal (Alpok, Balti-tenger) természetföldrajzi alapjaival.

Az EUSDR megjelenése a 2011-es magyar elnökség prioritásai között

A 2011. évi magyar EU-elnökség egyik politikai konszenzust élvező központi eleme volt a víz témaköre. A Duna Stratégia ezáltal fontos hozzáadott értékkel bírt az Európai Bizottság 2012-re ütemezett átfogó vízpolitikai javaslatairól folytatott tagállami eszmecsere kapcsán is.¹⁶

A magyar kormány az 1150/2010. (VII. 9.) Korm. határozattal hagyta jóvá a harmadik magyar hozzájárulást, beépítve az előző kormány által készített első két hozzájárulást

¹² PAVISA–KULCSÁR 2010: 122–137.

¹³ SZABÓ 2011: 13–15.

¹⁴ LÜTGENAU 2011: 134–135.

¹⁵ PAVISA–KULCSÁR 2010: 172–179.

¹⁶ GORDOS 2011: 125.

értékes elemeit.¹⁷ Ebben összefoglalták a legfontosabb hazai törekvéseket. Projektjavaslatokat is megfogalmaztak némileg előreszaladva,¹⁸ tekintettel arra, hogy a 2011. évi uniós elnökség alatt majd a huszonhetekkel folytatott egyeztetések kerülnek előtérbe. A kormányhatározat kiemelten kezelte a vízkormányzás és integrált vízgazdálkodás, a jelentős hazai felszín alatti édesvízkészlet védelmének kérdését. Emellett célként fogalmazta meg társadalmi egyetértés esetén a hajózás feltételeinek javítását a környezet- és természetvédelem feltételeinek egyidejű figyelembevétele mellett. Megállapította, hogy a hajózási fenntartásának – hazánkat is aránytalanul terhelő – folyamatos költségei okán annak kimutatható előnyöket kell biztosítani. Hangsúlyozta, hogy a zöld gazdaságfejlesztés és beruházások jelentik a regionális gazdasági növekedés egyik ígéretes útját. Kiemelt feladatként tekintett az energiaellátás biztonságának javítására, a piaci verseny erősítésére, a klímaváltozás káros hatásainak mérséklése kapcsán a megújuló energiaforrások fokozott használatára, az épületek energiahatékonyságának növelésére. Jelezte egyúttal, hogy az EU soros elnökségét betöltő magyar kormányának kulcsfontosságú koordináló szerepe lesz az EUSDR elfogadásában. A stratégia megvalósítását pedig javasolta a rendelkezésre álló pénzügyi keretek szerint két szakaszra bontani: a 2013-ig tartó tervezési fázisra, majd a 2014 után kezdődő uniós pénzügyi időszakban a végrehajtási szakaszra.

1. ábra: Az EUSDR megvalósítása kapcsán érintett terület térképe

Forrás: Baden-Württemberg tartomány [é. n.]

¹⁷ FEJES 2011: 5–12; PAVISA–KULCSÁR 2010: 76–93.

¹⁸ PAVISA–KULCSÁR 2010: 154–165.

A tizennégy országot magába foglaló EUSDR-t és a hozzá kapcsolódó Cselekvési Tervet az Európai Bizottság 2010. december 8-án tette közzé (1. ábra).¹⁹ Hazánk uniós elnöksége során 2011. januárban a korábban csak a tizennégy érintett ország körében tárgyalt stratégiát kellett megismertetni az Európai Unió többi tagállamával, bevonva informálisan a régió Unión kívüli országait. Az első elképzelések szerint prioritási területeket csupán uniós országok koordinálhattak volna, mivel uniós politikáról van szó.²⁰ Ez a felvetés azonban a stratégia indulásáig megváltozott, abban ugyanis Horvátország, Moldova és Szerbia is prioritási területi koordinátori feladatokat lát el a kezdetektől. A környezeti kockázatok kezelése prioritási terület vezetése kapcsán Romániával miniszteri szinten született megállapodás (különösen a 2000. évi tiszai cianidszennyezés és a 2010. októberi vörösiszap-katasztrófa aktualitásaira való hivatkozással). A stratégiát végül a terveknek megfelelően az Általános Ügyek Tanácsa a 2011. április 13-i ülésén fogadta el, azt követően pedig az Európai Tanács júniusi üléséig a tényleges elindítását előkészítő workshopokat terveztek be az elnökségi programba.²¹

Az intézményi együttműködés fokozása és a lakosság bevonása a stratégia 10. prioritási területének céljai között szerepel. Ahhoz kötődően a Duna Civil Közösségi Fórum megalakulására a magyar uniós elnökség zárásakor került sor.

Az EUSDR gazdasági és társadalmi fejlődésre gyakorolt hatása

A makroregionális stratégiák²² megvalósításának nyomon követése és hatásértékelésük összetett kérdéskör. Némely hozzáadott értékük könnyebben mérhető, míg a kevésbé kézzelfogható eredmények értékelése és azok mérhető indikátorainak meghatározása jelentős kihívás. A 2010-ben megalkotott Cselekvési Terv kapcsán a fellépésekhez tartozó prioritásterületi célok (összesen ötvenhét cél) meghatározása már a megvalósítás első évében megtörtént, majd 2016-ban már azok felülvizsgálatára is sor került. 2018-ban pedig arról döntöttek az országok, hogy a 2021–2027 közötti európai uniós többéves pénzügyi keret tervezésével együtt – valamint reagálva az újonnan felmerült kihívásokra és trendekre – megújítják a Cselekvési Tervet. Azt végül 2020-ban fogadták el, és egy fókuszáltabb stratégia érdekében a korábbi 137 helyett kevesebb, mindössze nyolcvanöt fellépést tartalmaz.

Az EUSBSR-t és a EUSDR-t követően 2014-ben elfogadott Adriai- és jón-tengeri, valamint az egy évvel később indult Alpok Régió Stratégiákkal együtt a négy makro-regió országai és a prioritás területi koordinátorok két évente készítenek beszámolót tevékenységükről az Európai Bizottság számára. Ezek alapján a Bizottság összeállítja jelentését a makroregionális stratégiák előrehaladásáról, arra épülve pedig Tanácsi

¹⁹ European Commission 2010.

²⁰ FEJES 2011: 5–12.

²¹ Council of the European Union 2011; FEJES 2011: 5–12.

²² European Commission [é. n.].

következtetéseket fogadnak el. A legutóbbi, 2023. júniusi következtetésében a Tanács egyrészt hangsúlyozta a robusztus adatok szükségességét a hatásértékelés kapcsán, ideértve a stratégiák megvalósítása érdekében mobilizált uniós forrásokat is. Másrészt elismerte, hogy szükséges a láthatóság növelésének és az eredmények nyomon követésének tökéletesítése.²³

A makroregionális kormányzás értékelésének első kísérlete az Európai Bizottság 2013-ban készült jelentése volt. Öt évvel az EUSDR elfogadása után a Bizottság kezdeményezésére az érdekeltek bevonásával kezdődött párbeszéd az értékelés lehetőségeiről. A megfogalmazott célok igen sokrétűek, és több esetben kevésbé ambiciózusak (egy rendezvény szervezésére irányulnak), vagy éppen túl általánosak (például a korupció elleni közös küzdelem erősítése). A célokhoz rendelt határidők számos esetben hiányoznak, nyitva hagyva a kérdést, vagy folyamatos együttműködést feltételezve. Máskor pedig rövid távon (van, hogy csupán 2021-ig) határozták meg a határidőket, de a biodiverzitás prioritási terület esetében egységesen 2030-ig terjednek, máshol pedig az uniós költségvetési időszak végét jelölték meg a pénzügyi keretekhez illeszkedve. Mindezt nagymértékben befolyásolta a stratégia elfogadásakor rögzített úgynevezett „három nem alapelv”.²⁴ Eszerint a makroregionális stratégiák megalkotása nem igényel új uniós forrásokat, hanem a meglévők jobb felhasználására helyezi a hangsúlyt, nem hoz létre új intézményeket, és az uniós jogszabályok módosítása sem szükséges.²⁵ A rendelkezésre álló források mennyisége azóta is nyitott maradt. A célok és a hozzájuk tartozó ütemterv megfogalmazását tehát nehezíti a mai napig a szakmai projektekhez, beruházásokhoz rendelkezésre álló források bizonytalansága az EUSDR megvalósításában részt vevő szereplők számára.

A makroregionális stratégiák hozzáadott értékének uniós finanszírozási programok és projektek szempontjából történt vizsgálatát 2017-ben publikálta az Interact.²⁶ A programok szempontjából segítik a források összehangolását, jobb projektek kidolgozását és azok hatékony megvalósítását a programok költségvetéséből, növelik a programok láthatóságát, és segítenek új érdekeltek bevonásában. A projektek számára stratégiai keretként és hivatkozási alapként szolgálnak a makroregionális stratégiák. Segítik a projektötlet tágabb politikai kontextusba helyezését, a partnerkeresést és a hálózatban történő együttműködést, jelentősebb szakpolitikai hatás elérését és a projekteredmények feltőkésítését.

Az új Cselekvési Terv kidolgozásával egy időben a METIS készítette el az EUSDR operatív értékelését.²⁷ Eszerint a stratégia egyik legfőbb eredménye az együttműködési struktúrák és új partnerségek létrehozása (mint például az önkéntes és hivatásos szervek együttműködése a katasztrófakezelési munkacsoport keretében). Az EUSDR tizenkét

²³ Council of the European Union 2023.

²⁴ CHILLA–SIELKER 2016.

²⁵ European Commission 2010.

²⁶ TOPTSIDOU et al. 2017.

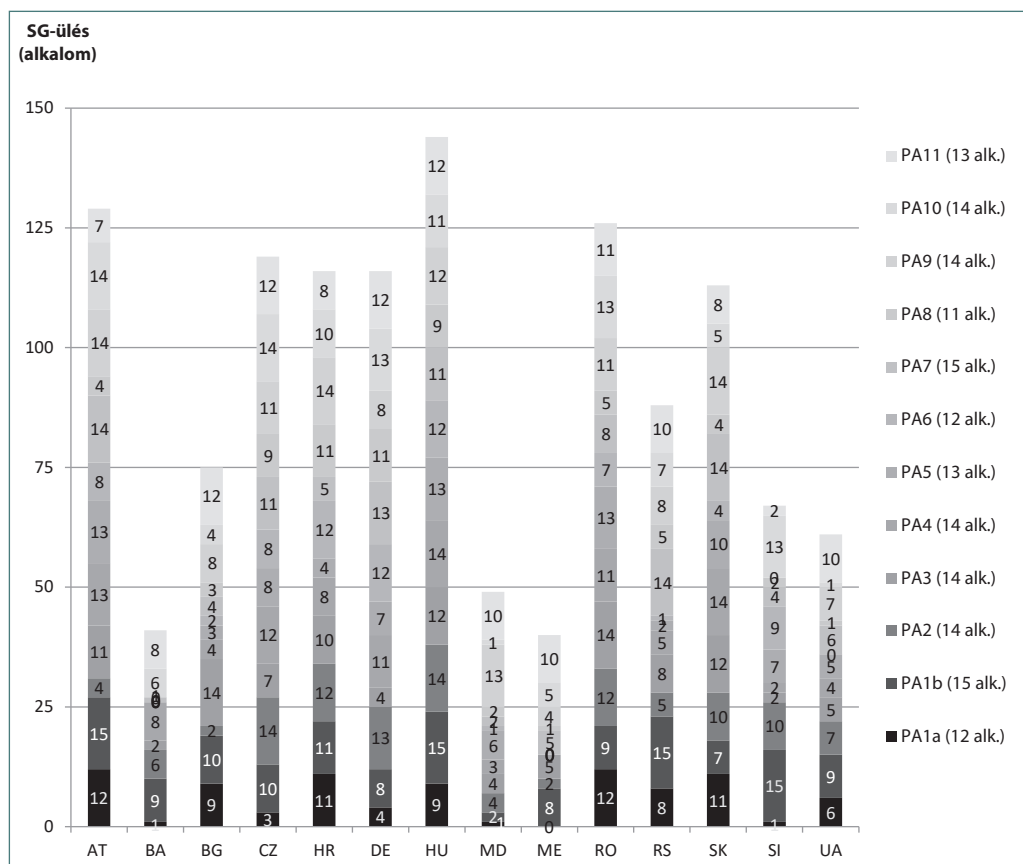
²⁷ METIS 2019.

prioritásterülete²⁸ közötti együttműködés kevésbé intenzív. Jó példaként szolgál a vízi közlekedés és a biztonság területek közös munkacsoportja a hajózás adminisztratív akadályainak lebontása kapcsán. Az EU főigazgatóságaival változó a stratégia kapcsolata, a központi uniós források kiaknázása szintén fejlesztésre szorul. A projektek terén egy évtized alatt már egymáshoz kapcsolódó, több pénzügyi forrásból táplálkozó projektláncolatok is felépültek (például a hajózás, hordalékgazdálkodás, katasztrófakezelés, nemzeti parki együttműködés terén). Az uniós csatlakozás előtt álló országokkal való együttműködés és ezáltal a regionális integráció erősítése szintén fontos hozzáadott értéke a stratégiának. Kiemelt fontosságú és az egyik legfőbb kritika arra irányult, hogy a stratégia megvalósításában a megfelelő kapacitásokkal, szaktudással és világos mandátummal rendelkező, a politikai döntéshozatalra hazájukban befolyással bíró személyek vegyenek részt. Ezáltal nemzeti szinten a döntéshozókhoz és finanszírozást nyújtó operatív programokhoz is hatékonyabban el lehet juttatni a stratégia keretében hozott döntéseket és az ott elért eredményeket. A prioritási területek irányító testületeiben való részvétel országonként és területenként változó (2. ábra). A magyarországi szereplők aktivitása a legmagasabb volt, míg az unión kívüli országok esetében az EUSDR működtetésével kapcsolatos események részvételi költségének biztosítása is problematikus. Igaz, ezt némileg felülrírják a Covid-világjárvány óta alkalmazott online találkozók részvételi tapasztalatai. Jelentős volt az elmúlt években a személyi fluktuáció, ami a kapacitásépítést is ellehetetleníti. Mindez kiemeli az előbb brüsszeli, majd 2018 óta bécsi és bukaresti székhellyel működő Duna Stratégia Pont (DSP) – az EUSDR megvalósítását segítő titkárság – nyújtotta közös intézményi emlékezet fontosságát. A DSP-nek egyúttal elő kell segítenie a stratégia külső kommunikációját, a sikertörténetek bemutatását és a prioritási területek közötti együttműködést is.

Az EUSDR szakpolitikai hatásértékelése 2022-ben készült el első alkalommal. Eszerint jól haladt az új Cselekvési Terv megvalósítása, és saját források hiányában az EUSDR uniós finanszírozási keretekbe való beágyazása átfogóan valósult meg a 2021–2027-es költségvetési időszak programozása során.²⁹ A tapasztalatok megosztása és a szinergiák beazonosítása érdekében kialakításra került előbb az ESZA, majd az ERFA/KA, végül az IPA/NDICI forrásokat kezelő Irányító Hatóságok három regionális hálózata. A prioritási területek a könnyebb finanszírozhatóságot elősegítendő, a Cselekvési Tervben szereplő nyolcvanöt fellépés közül három-három stratégiai témát határoztak meg, valamint egy, a jó gyakorlatokat is felvonultató (például projektértékelés, összehangolt pályázati felhívások, célzott felhívások) eszközkészletet is kidolgoztak a program-irányítók számára.

²⁸ Danube Strategy Point [é. n.].

²⁹ OROSZI–JENEI 2016; SPULE–SIELKER–HAARICH 2022.

2. ábra: Részvétel az EUSDR Irányító Testületi üléseken prioritási területenként és országonként 2015–2021 folyamán

Forrás: DSP alapján a szerző szerkesztése

Pawel Samecki korábbi regionális fejlesztésért felelős uniós biztos már 2009-ben megfogalmazta, majd az EUSDR létrejötte előtt Barsiné Pataky Etelka kormánybiztos is kihangsúlyozta, hogy a makroregionális stratégiák sikerességét nagymértékben meghatározzák majd az olyan projektek és kezdeményezések, amelyek kézzelfogható eredményeket és a régiók számára hozzáadott értéket jelentenek, ezáltal segítik közelebb vinni azokat a lakossághoz.³⁰ A civil társadalom bevonása kapcsán 2011-től civil fórum működik, és évente megszervezik a Részvétel Napját, valamint ahhoz kapcsolódóan nemzeti meghallgatásokat. A Duna Ifjúsági Tanács 2022-ben alakult meg országonként két-két fiatal bevonásával, segítve a fiatal generáció döntéshozatalba történő bevonását tanácsadó szereppel.

³⁰ FEJES 2011; KAISER 2011.

A Duna Stratégia politikai támogatottsága a megalapítása körüli évekhez képest lecsökkent. Az Éves Fórum margóján évente megrendezett miniszteri találkozókra megjelenő miniszterek és uniós biztosok száma, valamint az önkéntesről az angol ábécét követő elnökségre való 2024. évi kényszerű áttérés is jól jelzi ezt. Az Európai Tanács legutóbbi következtetésében is külön aláhúzta a megvalósításban részt vevő országok folyamatos politikai elköteleződésének fontosságát.³¹ A Duna menti országok parlamenti képviselőinek első konferenciáját 2013-ban szervezték meg. Azóta Budapesten kétszer is sor került rá (2014-ben és 2018-ban), utóbbi során döntöttek arról a résztvevők, hogy a folytonosság biztosítása érdekében az EUSDR elnökségét adó ország szervezze a továbbiakban a törvényhozók találkozóját. Ennek ellenére 2021–2023 folyamán sem sikerült megszervezni azt. A magas szintű döntéshozók elérése csak néhány prioritási terület esetében valósul meg. A dunai hajózási fenntartása kapcsán kétféleképpen találkoznak el találkozóikon következtetéseket a régió közlekedési miniszterei (amelytől a magyar fél rendszeresen távol marad). A biztonság területén pedig háromévente gyűlnek egybe a szaktárcák vezetői, legutóbb 2023-ban a harmadik alkalommal. Emellett kiemelendő a JOINTISZA projekt keretében megújított integrált Tisza Vízügyi-gazdálkodási Terv, amelyet az öt ország miniszterei és az ICPDR főtitkára 2019 szeptemberében Budapesten hagytak jóvá. A hazai koordinációt és érdekérvényesítést illetően a magyar nemzeti koordinátori szerepkör az elmúlt évtizedben operatív szintre terelődött (a Duna Stratégiának dedikált kormánybiztosi feladatokat előbb miniszteri biztos vette át, majd jelentősen kibővült feladatkörrel rendelkező helyettes államtitkár politikai felügyelete mellett főosztályvezetőt, végül osztályvezetőt neveztek ki). A stratégia megalakulása óta tárcaközi munkacsoport működik a prioritási területek Irányító Testületeibe delegált magyar szakértők, Irányító Hatóságok, az Országgyűlés Hivatalának Külügyi Igazgatósága, a Duna Bizottság, az ICPDR, majd 2022 óta a Duna Ifjúsági Tanács magyar tagjainak részvételével.

A stratégia megvalósításának 2011 utáni újabb jelentős momentumaként értékelhető a 2017. évi magyar elnökség. Egyrészt sikerült európai szinten politikai és szakmai párbeszédet elindítani a makroregionális stratégiák 2020 utáni szerepéről és a főbb finanszírozási irányokról, szükségletekről. A magyar elnökség hangsúlyozta az EU bővítésének fontosságát a térség szempontjából, és igyekezett az unió kívüli országok bevonását elősegíteni. Szakpolitikai téren pedig a regionális energiabiztonságra és az energiaforrások diverzifikációjára, valamint a környezetbarát közlekedés jövőjére és a regionális közlekedési kapcsolatok fejlesztésére koncentrált. Ezek időszerűségét az orosz–ukrán háború kapcsán kialakult energiaválság, a szolidaritási sávok kialakítása és a későbbiekben elfogadott Európai Zöld Megállapodás is alátámasztja. A lakosság figyelmét is igyekezett a magyar elnökség a Dunára és vízügyi jövőjére irányítani „A Duna egy napja” fotópályázat, vagy a 35 országból több mint 1200 résztvevőt vonzó Éves Fórum megszervezésével. A Duna mentén élők, helyi döntéshozók bevonását segítette forrástól a torkolatig a „70 maraton a Dunáért” projekt megvalósítása.

³¹ Council of the European Union 2023.

A tíz év jelentősebb eredményeit a stratégia jubileuma alkalmából 2021-ben összegezték a magyar koordináció részéről.³² Csupán kiragadva néhány lényeges elemet, a stratégiának köszönhetően egységesítésre kerültek a dunai határ- és vámvizsgálatok során alkalmazott formanyomtatványok, elkészült a dunai hajóút fenntartási főterve, és számtalan, a kikötők modernizálását, a multimodalitást segítő, a hajózó útvonal kijelölését, ezáltal pedig a hajózás biztonságát fokozó projekt valósult meg. A TEN-T hálózat fejlesztése kapcsán új hidak épültek a Dunán (például Komáromnál, Újvidéken, Belgrádban és a román–bolgár Duna-szakaszon is), új autópálya-kapcsolatok épültek (például az M4 és A5, valamint az M43 és A3 Magyarország és Románia között), és vasútvonalak villamosítására is sor került. 2012-ben elkészült a régió gázpiaci modellje, majd egy évvel később a gáztároló-elemzése, segítve a gázpiaci integrációt. A kiaknázatlan geotermikus erőforrások átfogó értékelése 2014-ben készült el, és fűtési célú fenntartható hasznosítását egy hat országra kiterjedő projektben a gyakorlatba is átültették. A Duna Vaskor Utat 2021-ben Európa új kulturális útvonalaként regisztrálták, és a Duna városi márka (Danube Urban Brand) kialakítása is megvalósult számos település együttműködésében erősítve a Duna menti kulturális identitást. A Duna hordalékszállítását, a mérésére alkalmazott módszertant és a hordalékmérések hiányosságait először térképezték fel a forrástól a torkolatig. A hordalékgazdálkodás pedig nagyban befolyásolja a hajózást, a vízienergia-termelést, az árvízvédelmet és az ivóvízellátást is. Beazonosították az árvízvédelem terén a nemzetközi együttműködést igénylő intézkedéseket, és első lépésben összehangolták az árvízi előrejelzések kapcsán az országok közötti hidrometeorológiai adatok cseréjét. A katasztrófák elhárítása kapcsán önkéntes és hivatalos szervek régiós hálózata épült ki 2019-ben, a kapacitásépítésben, tudásátadásban és a határon átnyúló katasztrófaelhárításban részt vevők számára minimumszttenderdek kialakítása érdekében. Kiépült a Duna menti nemzeti parkok hálózata, és a biodiverzitás (például vad dunai szigetek) védelme érdekében számos projekt valósul meg. Létrejött a Duna Tokhal Munkacsoport a vándorló halak (elsősorban a tokfélék mint a Duna zászlóshajó fajai³³) védelme érdekében. Tevékenysége a folyó hosszanti átjárhatóságának javítását, a potenciális élőhelyek feltérképezését, a fajvédelem összehangolását is segíti. Az EUREKA, innovatív kis- és közepes vállalkozások támogatását előirányzó program keretei között tizenegy ország részvételével három dunai felhívás jelent meg 2015–2018 folyamán, amelyből tizennyolc hazai vállalkozás hatszázötvenmillió forint támogatásban részesült. Magyar kezdeményezésre számos regionális klaszterkonferencia szervezése, a Duna Menti Kamarák Szövetségének vagy a Mesterséges Intelligencia Munkacsoportnak a megalakítása is segíti a régió vállalkozásainak versenyképességét és nemzetköziesítését. A szakképzett munkaerő régióból történő elvándorlásának megállítására a gyakorlatorientált felsőoktatást segítő kormányzati modellt dolgoztak ki, és ötven szervezet kötelezte el magát a kérdés hosszú távú kezelése kapcsán a Duna

³² Külgazdasági és Külügyminisztérium 2021.

³³ PARK 2012: zászlóshajó fajnak nevezzük a jól ismert, közvéleménynek tetsző, ezáltal demonstratív jelentőséggel bíró veszélyeztetett fajokat (óriáspanda, tigris), amelyek természetmegőrzési célok, például értékes élőhelyük és az ott élő veszélyeztetett fajok védelme érdekében természetvédelmi kampányok nagyköveteként is megjelennek.

Charta aláírásával. Magasabb foglalkoztatási szint elérése érdekében Duna Kompetencia Központok kialakítását segítette az emberek és készségek prioritási terület. Online információs pontként 2016-ban létrehozták az EuroAccess projekt támogató adatbázist, összefogva a projektfinanszírozási lehetőségekkel kapcsolatos információkat. Európai parlamenti forrásból az EUSDR intézményi együttműködés prioritási területe biztosított 2014–2018 között hat felhívásban kis összegű pénzügyi támogatást nagyobb nemzetközi projektek kidolgozásához az EUSDR prioritási területek fellépéseivel összhangban. A Dunán a bűncselekmények leginkább az áruszállításhoz köthetőek, a legnagyobb kockázatot a jövedéki áruk csempészete jelenti. A bűnüldözés terén 2013 óta tíz alkalommal, tíz Duna menti ország, az Europol, a Frontex és a Délkelet-Európai Bűnüldözési Központ (SELEC) bevonásával, mohácsi ideiglenes koordinációs központtal megszervezett Dunai Folyami Fórum (DARIF) összehangolt rendészeti műveleteit fontos kiemelni. A Fórum nagyban segíti a bűnüldöző szervek közötti gyors információcserét, és növeli annak hatékonyságát a szervezett bűnözés elleni küzdelemben.³⁴

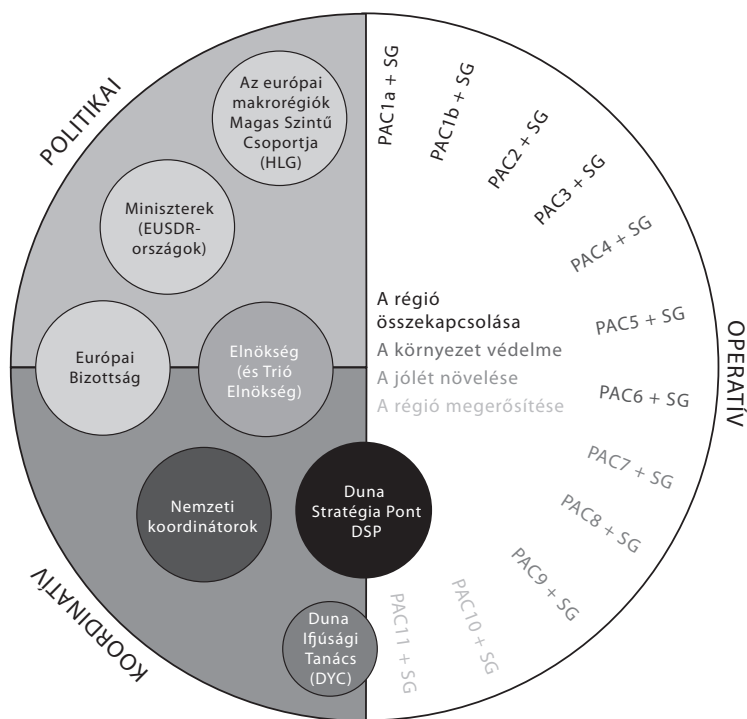
Az EU Duna Régió Stratégia aktuális helyzete, lehetőségei és kihívások

A stratégia irányítási struktúrája megszilárdult, abban jelentős változás a Cselekvési Terv 2020. évi megújításakor nem történt. Azzal együtt a megvalósításban részt vevő szereplők feladatait formálisan is definiálták. A Duna Stratégia Pont létrehozását követően a fiatalok, a Duna Ifjúsági Tanács 2022-től történt bevonása jelent meg új elemként a stratégia életében, és segíti a fiatal nemzedék megszólítását, tanácsadóként való részvételét a döntéshozatalban (3. ábra).

Az EUSDR létrehozásakor meglévő jelentős gazdasági különbségek az elmúlt évtizedben sem mérséklődtek, amit az egy főre eső GDP értékeinek regionális eloszlása szemléltet legegyszerűbben. Az EUSDR területén az EU-csatlakozás előtt álló országok gazdasági helyzetét figyelembe véve lényegesen nagyobbak a területi különbségek, mint az EU-ban magában. Ez a jellegzetessége megkülönbözteti más nagyrégióktól. Emellett a régióban jelentős a belső vándorlás, elsősorban északnyugati irányba, valamint vidékről a városi környezetbe (4. ábra). Egyes térségek (például Szlavónia, a Román-alföld) fokozatosan kiüresednek. Az agyelszívás és az előregedő társadalom a gazdaság újratermelődésének alapját veszélyezteti. A régió határsűrűsége az európai átlagnál jóval nagyobb, és a határátkelőhelyek sűrűsége alacsony.³⁵ A határok átjárhatóságának javítása (például a magyar–horvát határszakaszon), a határtérségben élők életkörülményeinek javítása érdekében a jogi akadálymentesítés és a határokon átívelő közszolgáltatások kiépítése (például az egészségügy terén) jelentős előrelépésnek bizonyulna. Románia és Bulgária schengeni övezethez való csatlakozásának Ausztria részéről történő akadályozása viszont újabb belső konfliktust generál a régióban. A schengeni térség bővítése révén a gazdasági és kulturális kapcsolatok tovább erősödhetnek.

³⁴ KALMÁR 2023.

³⁵ CESCO 2019.

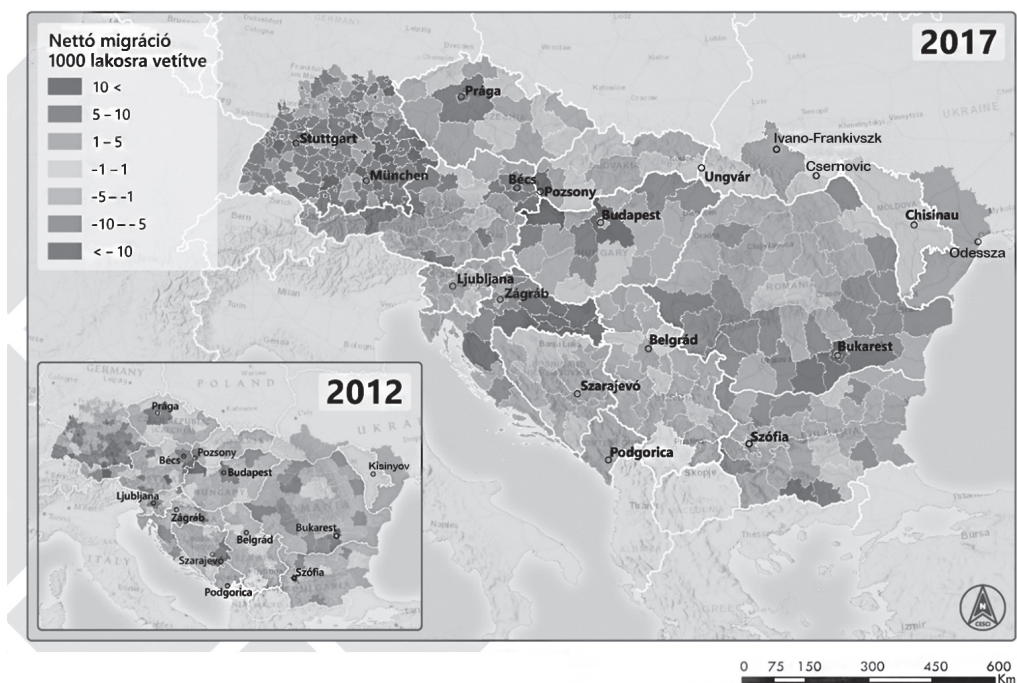
3. ábra: Az EUSDR irányítási struktúrája

Forrás: Danube Strategy Point 2023

Az orosz–ukrán háború számos következménnyel járt, a Duna-delta és a szolidaritási sávok szerepe felértékelődött. Az energiaforrások diverzifikációja, az oroszgáz-függőség csökkentése országonként eltérő mértékben jelent kihívást, amire vonatkozóan a fenntartható energia prioritási terület készített tanulmányt 2022-ben. Mindez egyúttal a megújuló energiaforrások alkalmazását is felgyorsítja. Ukrajna újjáépítése kapcsán lehetőség kínálkozik az EUSDR újrapozicionálására. Jól jelzi ezt, hogy az Interreg Duna Régió Program felhívásaiba nem csupán a térséghez tartozó négy ukrán megyét, hanem immár az ország teljes területét bevonták az országok döntése értelmében.

A makroregionális stratégiák és különösen a Duna, vagy az Adriai- és jón-tengeri stratégia a szomszédság és bővítéspolitika fontos eszközeiként szolgálnak. Az EUSDR létrejötte óta Horvátország tagjelöltből uniós tagállam lett, míg 2023 óta mind az öt unión kívüli ország immár tagjelölti státusszal bír. Ukrajna és Moldova uniós tagjelölti státuszának 2022-ben történt gyors elfogadása és a Nyugat-Balkán elhúzódó, akadozó bővítési folyamata azonban sok szereplőben ellenérzést válthat ki. Az EU-szkepticizmus erősödése mellett teret adhat más (például kínai) geopolitikai törekvéseknek. A 2016-ban létrehozott, az orosz érdekszféra határán az észak–déli összeköttetések javítását célzó, az USA által is támogatott Három Tenger Kezdeményezésre jelentősebb politikai figyelem irányul a háború kitörése óta. Mindeközben a stratégia fokozatosan veszített politikai

támogatottságából az elmúlt években. A sokszereplős együttműködések és közös projektek feloldják az esetlegesen merev kétoldalú érdekviszonyokat, segítik az uniós források felhasználását, felgyorsítják a tagjelölt országok uniós csatlakozását az EU-jogharmonizáció révén. Lényeges szerepük van az államok közötti gazdasági, kulturális kapcsolatok erősítésében, és a nem túl erős közös regionális identitás építését is segíthetik.³⁶

4. ábra: A nettó migráció területi eloszlása a Duna régióban

Forrás: CESC 2019

A Duna mint közlekedési folyósó jövőbeli szerepe kérdéses, tekintettel a klímaváltozás hatásaira és látva az elmúlt évek változékony, vagy Ausztriában tizenöt év alatt a felére csökkenő áruforgalmi adatait.³⁷ A kisvízes időszakok gyakoriságának várható növekedése, a hajózási fenntartásának költségei és környezeti hatásai komplex szemléletmód alkalmazását teszik szükségessé. Mindez szintén rávilágít a flotta modernizációjának, valamint a multimodális kapcsolatok kiépítésének fontosságára.

A Covid-világjárvány és az orosz–ukrán háború a hagyományos ellátási láncok felbomlását eredményezték több esetben. Azok újjászervezése, a térség kis- és közepes vállalkozásainak megerősítése esetén jelentős lehetőségeket rejt a zöld átmenet és a gazdaság versenyképessége, vagy éppen az elvándorlás megállítása szempontjából.

³⁶ GORDOS 2011: 121; KOLLER 2011; TÖRÖK–LENDVAI 2011.

³⁷ CASPAR et al. 2023: 16–17.

Magyarország érdekei a dunai makroregionális együttműködés jövőbeni fejlődésére tekintettel

Magyarország tevékenyen részt vett a Duna Stratégia megalkotásában, majd azt követő megvalósításában is. A meghatározó szerep megtartása érdekében célszerű első lépésben a stratégia iránti politikai elkötelezettség hazai erősítése. Továbbá szükséges biztosítani a feltételeket a stratégia megvalósításához jelentősen hozzájáruló hazai szervezetek (például munkacsoportok, szakmai szövetségek, projektláncolatok vezetői) tevékenységének erőteljesebb támogatásához.

A 2024. évi uniós elnökségünk során a kohéziós programok félidei felülvizsgálata és a kilencedik kohéziós jelentés véglegesítése a kohéziós politika – és ezáltal az EUSDR – jövőjét is meghatározhatja a többéves pénzügyi perspektíváról szóló 2025-ben induló tárgyalásokat megelőzően, és segíthet ismételten ráirányítani a figyelmet az EUSDR-re.

Az Interreg Duna Régió Program budapesti központtal történő működtetése a 2027 utáni időszakban is kiemelt fontosságú a magyar vezetéssel megvalósuló stratégiai jelentőségű EUSDR-projektek előkészítésének támogatásával együtt. A stratégia céljainak beágyazása a nemzeti operatív programok megvalósításába elengedhetetlen, 2021-től már szükséges azonban túllépni a projektek utólagos felcímkezésén.³⁸

Hazánk globális kiterjedésű vízdiplomáciai és vízipari törekvéseivel összhangban lényeges fenntartani és tovább erősíteni a Duna régió szintű szerepvállalásunkat a vízgazdálkodás területén mind a stratégia érintett prioritási területein, mind pedig az ICPDR szakértői csoportokban. Célszerű a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás kapcsán a vízkészlet-gazdálkodás, a vízmegosztási kérdések irányába terelni a diskurzust. A tiszai együttműködés fokozása kiemelt szerepet kell hogy kapjon, megerősítve a 2014-ben Szolnokon létrehozott nemzeti Tisza Irodát. A stratégia eszközrendszerével szükséges támogatni Kárpátalja víziközműrendszereinek és kommunálishulladék-gazdálkodásának fejlesztését a vízminőség javítása és a határon túli magyarok létfeltételeinek javítása érdekében. Mindehhez felkészült, nemzetközi környezetben is érvényesülni képes víz- és környezetgazdálkodási szakemberbázis szükséges.

A dunai vízi közlekedés fejlesztése tekintetében továbbra is helytállóak a 2010-ben összeállított harmadik magyar hozzájárulásban a költségek, hasznok és környezeti szempontok figyelembevételéről megfogalmazottak.

Az EU budapesti székhelyű Bűnüldözési Képzési Ügynöksége (CEPOL) mellett a bűnüldözési szervek állandó dunai koordinációs központjának létrehozása biztonsági deficitet szüntetne meg, akár a Duna régiót érintő külső migrációs nyomás biztonsági szempontjai kapcsán is.

³⁸ OROSZI–JENEI 2016.

Felhasznált irodalom

- ARGE Donauländer (2023): *Die Geschichte der Arbeitsgemeinschaft Donauländer*. Online: www.no.e.gv.at/noe/Internationales-Europa/Geschichte_der_ARGE_DL.pdf
- CASPAR, Christoph et al. (2023): *Annual Report on Danube Navigation in Austria*. Bécs: viaDonau.
- CESCI – Central European Service for Cross-border Initiatives (2019): *Analysis of Territorial Challenges, Needs and Potentials of the Danube Region and Strategic Options in View of the Transnational Cooperation for the Period 2021–2027*. Budapest. Online: https://budapest.cesci-net.eu/wp-content/uploads/_publications/CESCI_2019_Analysis-DTP-2021-2027_EN.pdf
- CHILLA, Tobias – SIELKER, Franziska (2016): *Measuring the Added-Value of the EUSDR – Challenges and Opportunities*. Discussion Paper. University of Erlangen-Nuremberg. Online: https://danube-region.eu/wp-content/uploads/2020/01/Chilla_Sielker_Discussion-paper_EUSDR.pdf
- CZIMRE Klára (2004): A bővítési szempontok és a határon átnyúló együttműködések kapcsolata. *Tér és Társadalom*, 18(4), 117–134.
- Cs. PAVISA Anna – KULCSÁR Gábor (2010): *Duna régió*. Budapest: Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium.
- ERDŐSI Ferenc – GÁL Zoltán – HAJDÚ Zoltán (2002): A Duna történetileg változó szerepe Közép-Európa és Magyarország térfejlődésében. In DÖVÉNYI Zoltán – HAJDÚ Zoltán (szerk.): *A magyarországi Duna-völgy területfejlesztési kérdései*. I. kötet. Budapest: MTA, 55–70.
- FEJES Zsuzsanna (2011): Európa zöld folyosója – a Duna-stratégia járatlan útjai. Interjú Barsiné Pataky Etelka kormánybiztossal a Duna-régió stratégia és a magyar EU-elnökség aktuális kérdéseiről. *Európai Tükör*, 16(1), 5–12.
- GORDOS Árpád (2011): A Duna makrorégió az Európai Unió térképén. *Pro Minoritate*, (nyár), 118–127.
- GYURCSÍK, Iván (2019): The Six Section of the Exhibition. In GYURCSÍK, Iván (szerk.): *Danube Commission 70*. Budapest: Institute for Foreign Affairs and Trade, 18–22.
- HARDI Tamás (2012): *Duna-stratégia és területi fejlődés. A folyó lehetséges szerepe a régió területi fejlődésében*. Budapest: Akadémiai.
- KAISER, Tamás (2011): Macrorregions and Territorial Cohesion: a Case of an Integrated Approach. In ÁGH, Attila – KAISER, Tamás – KOLLER, Boglárka (szerk.): *The New Horizons of the Cohesion Policy in the European Union. The Challenge of the Danube Strategy*. Budapest: Zsigmond Király Főiskola, 55–74.
- KALMÁR, Ádám (2023): Law Enforcement Officials’ Opinion on the Security Situation and Cooperation on the Danube – Based on the “DARIF 2022” International Questionnaire Survey. *Hungarian Law Enforcement*, 23(1), 69–88. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2023.1.4>
- KOLLER, Boglárka (2011): „Place-based” identities? Consideration on the Re-Territorialized Identities in Europe. In ÁGH, Attila – KAISER, Tamás – KOLLER, Boglárka (szerk.): *The New Horizons of the Cohesion Policy in the European Union – The Challenge of the Danube Strategy*. Budapest: Zsigmond Király Főiskola, 75–90.
- LÜTGENAU, Stefan August (2011): Állásfoglalás a civil társadalmi részvételről és az Európai Unió Duna régióra vonatkozó stratégiájáról. *Pro Minoritate*, (nyár), 128–137.
- MÄRZ, Leopold (2003): Historic Overview – Foundation Stones. In TARÓSSY, István – ROSSKÖGLER, Gerald (szerk.): *Danube Rector’s Conference Twenty Years 1983–2003*. Budapest: Dunai Rektorkonferenciája, 11–14.

- METIS (2019): *Evaluation of the Effectiveness, Communication and Stakeholder Involvement of the EUSDR*. Bécs. Online: https://danube-region.eu/wp-content/uploads/2019/12/EUSDR_OperationalEvaluation_2019.pdf
- OROSZI Viktor György – JENEI Gábor (2016): A Duna Régió Stratégia beágyazása a Duna Transznacionális Program, határon átnyúló együttműködések és a hazai operatív programok kereteibe. In *A Magyar Hidrológiai Társaság által rendezett XXXIV. Országos Vándorgyűlés dolgozatai*. Debrecen: Magyar Hidrológiai Társaság, 1–10.
- PARK, Chris (2012): *A Dictionary of Environment and Conservation*. Oxford: Oxford University Press. Online: www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198609957.001.0001/acref-9780198609957
- SPULE, Sandra – SIELKER, Franziska – HAARICH, Silke (2022): *Policy/Impact Evaluation of EUSDR Instruments, Tools and Activities for Measuring the Impact in the Danube Region*. Bécs: Danube Strategy Point.
- SZABÓ Erika (2011): Duna-stratégia mint a közép-európai együttműködés terepe. *Európai Tükör*, 16(1), 13–19.
- TOPTSIDOU, Maria et al. (2017): *Added Value of Macro-Regional Strategies – Programme and Project Perspective*. Interact Programme.
- TÖRÖK Livia – LENDVAI Tímea (2011): Helyi értékeken alapuló Duna régió. A Duna menti identitáskörzetek létrehozását megalapozó gondolatok. *Európai Tükör*, 16(1), 33–43.
- WASSENBERG, Birte et al. (2015): *Territorial Cooperation in Europe. A Historical Perspective*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Egyéb források

- Baden-Württemberg tartomány [é. n.]: *EUSDR Communication Strategy and Visual Identity*. Online: <https://danube-region.eu/communication-tools/eusdr-comm-strategy-visual-identity/>
- Council of Danube Regions and Cities (2023): *Organisation – Milestones & History*. Online: www.codcr.com/about-up/organisation/
- Council of the European Union (2011): *Council Conclusions on the European Union Strategy for the Danube Region*. 3083rd General Affairs Council Meeting. Brüsszel, 2011. április 13. Online: <https://danube-region.eu/download/121511/?wpdmdl=623&refresh=5d5fe14c196181566564684>
- Council of the European Union (2023): *Council Conclusions on Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Implementation of EU Macro-regional Strategies*. 11060/23. Brüsszel, 2023. június 27. Online: https://danube-region.eu/wp-content/uploads/2023/06/Council-Conclusions-on-the-4th-Report-of-EC-on-EU-MRS_ST-11060-2023-INIT_en.pdf
- Danube Strategy Point [é. n.]: *One Strategy – 12 Priorities*. Online: <https://danube-region.eu/about/priority-areas/>
- European Commission (2009): *Brussels European Council 18/19 June 2009 Presidency Conclusions*. Brussels. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_09_2
- European Commission (2010): *European Union Strategy for the Danube region – Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and*

Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2010) 715 végleges. 2010. december 8. Online: [www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvke1fm2yd1u0_j9vvik7m1c3gyxp/vkcwef59gpyk/v=s7z/f=/com\(2010\)715_en.pdf](http://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvke1fm2yd1u0_j9vvik7m1c3gyxp/vkcwef59gpyk/v=s7z/f=/com(2010)715_en.pdf)

European Commission [é. n.]: *Macro-Regional Strategies*. Online: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/cooperation/macro-regional-strategies_en

Külgazdasági és Külügyminisztérium (2021): *Az Európai Unió Duna Régió Stratégia (EUSDR) 10 éve*. Online: <https://online.fliphtml5.com/qhzkv/sgsi/>